

Úvahy o Etické výchově

Václav Dostál

Úvahy nad knihou Ladislava Lence „Etická výchova“

Úvodem

Dlouho jsem učil hlavně na „učňáku“ a také menší měrou na ZŠ a na gymnáziu. Nejvíce to byly předměty mé aprobace (Fyzika – Základy techniky). Po přechodu do důchodu jsem získal hodně času ke svému studiu. Šlo a jde o osobní formu jakési Univerzity třetího věku. Začal jsem se intenzivně věnovat studiu části fyziky, konkrétně Úlohy vakua v kosmologii. Součástí tohoto studia bylo i psaní jakýchsi seminárních prací. Kromě ryze odborné stránky jsem ovšem „narážel“ i na filozofické problémy, jaksi mimoděk plynoucí z úzce odborné problematiky. Také moje dlouholetá dobrovolná činnost v tělovýchově (konkrétně v Sokole) souvisela a souvisí s morálně filozofickou čili etickou problematikou. Bez dobrého podkladu bych nebyl schopen nějak etické problémy prakticky řešit, natož o nich něco napsat. Tím dobrým základem byla a je pro mne křesťanská víra, poznatky mi předávané od raného mládí. Potvrzuje se tak, že člověk vedený v intencích křesťanství má minimálně slušný základ pro řešení životních a filozofických problémů, aniž by musel studovat odborná filozofická díla, zabývající se etikou.

Jakoby mimochodem jsem se dostal k webovým stránkám Etického fóra ČR. Stránky mě zaujaly a tak jsem z nich vybral elektronickou formu knihy L. Lence.

Úvaha 1: Otázky

Má jít o vyučovací předmět „Etická výchova“ nebo má být **veškerá** výchova etická? Jinak řečeno, proč by se měly uvedené charakteristiky týkat pouze jednoho vyučovacího předmětu a proč by se neměly týkat veškerého pedagogického působení a to nejen ve škole?

Jsou naznačené cíle příliš vysoké? Máme se spokojit raději se snadněji realizovatelným cílem a „nestavět si vzdušné zámky“? Nebo by naše (byť jaksi do budoucna vzdálené) cíle měly být naopak co nejvyšší – a to proto, že „vysoké“ cíle vzbuzují v morálně „vyspělých“ lidech také touhy po ušlechtilých prostředcích, jimiž těchto cílů lze jedině dosáhnout? (Přece si nebudeme myslet, že nečestné prostředky vedou ke ctnosti, že k pravdě se lze „prolhat“).

Uvedené otázky ústí do (nebo vyrůstají ze) základní: **Jaké** jednání je etické (eticky správné)? Nebo: Podle jakých kritérií budeme posuzovat, zda to či ono jednání je etické? Jinak: Z jakých kořenů vyrůstá eticky správné jednání? Tak vznikne další otázka: Může jednání, které považujeme za eticky správné, existovat samostatně – nezávisle na oněch kořenech?

Odpověď na výše položené otázky nebude zrovna snadná a jednoduchá. Položením otázek (a celým dalším uvažováním) v žádném případě nechci zpochybnit ušlechtilé úsilí o zavedení „Etické výchovy“ do škol. V současnosti stojíme na rozhraní. Vědecký a technický pokrok, zejména v oblasti Informatiky (např. používání Internetu) je obrovský a zdá se, že také přesahující stávající morální nebo etickou úroveň lidí. Buďto se nám podaří pozvednout se na úroveň hodnou označení „etická“ nebo se nám dosažená technická úroveň vymkne z rukou a pak můžeme čekat jenom nějakou katastrofu.

Je tedy nanejvýš záhodno o naznačených otázkách přemýšlet a debatovat. Alespoň v okruhu těch, kteří o uvedených problémech třeba něco tuší a kteří pro jejich řešení vyvíjejí jakési úsilí.

Prosociálnost

Nebylo by lepší stručně charakterizovat, co myslíme (vy i já) pod pojmem „láska“ a co pod ním nemyslíme, než zavádět nový termín, nadto méně srozumitelný a s užším obsahem? Není lepší „bojovat“ proti devaluaci ušlechtilého pojmu než zavádět nový? V mnoha případech „musíme“ projevit hluboký a uvědomělý cit i k člověku, který žádného takového projevu jaksi „nezasluhuje“. Např. lékař je povinen poskytnout svou odbornou lékařskou pomoc i člověku, který mu včera vážně ublížil. Lze takovýto čin nazvat „prosociálním“? Nebo se spíše jedná o čin z „čisté“ lásky? Podobných příkladů bychom asi našli hodně.

Citát: *Spolupráce ztroskotává právě na tom, že každý z partnerů si myslí, že dává víc a dostává méně než mu náleží anebo než dostávají ostatní.*

Myslím, že nejde jenom o spolupráci na konkrétním úkolu nebo mezi jen dvěma jedinci. Je tedy typické, že se **každý** ze své **přirozenosti** nadhodnocuje a naopak podíl jiného značně podhodnocuje, a to obecně. I když zrovna na něčem s někým jiným nespolečně pracuje. Právě v oblasti, kdy se nám zdá, že naše činy jaksi nemají žádný vliv na „chod světa“, právě tam se bude přirozené sobectví projevat poměrně nepokrytě. Bez poznatku, že se proti obecnému soužití prohřešuje **každý** a tedy – logicky dotaženo – **i já sám**, pravděpodobně – a podle historických zkušeností jistě – nepovede naše etické úsilí ke kýženým výsledkům. Ani úsilí o zavedení Etické výchovy do škol.

Jsmo však každý schopni a hlavně ochotni k takovému přiznání? Sami o sobě (sami ze sebe) ne! Přesto, že uznáme důležitost obětavého jednání na svůj vlastní **úkor**, tak to uděláme – na základě přirozeného sobectví – mnohdy přesně naopak, totiž nemorálně. Jen když si momentálně neublížíme, jen když se momentálně neponížíme, jen když momentálně neutrpí naše prestiž! Nijak přitom nepomyslíme, že právě takové přiznání koneckonců k nápravě vede!

Proč vůbec riskovat? Proč se raději „neschovat“, když nám hrozí vlastní poškození, ať už tělesné nebo duševní? To, že bez „hrdinských“ činů je společnost nemožná, uzná každý. Ale dokáže být takovým „hrdinou“ i v případě, že jde o jeho autoritu nebo prestiž? Např. i při argumentaci v hodinách Etické výchovy?

I tyto otázky by bylo vhodné „probírat“ v hodinách Etické výchovy. A nejen tam. Z nich ovšem plyne další otázka: Existuje východisko?

Citát: *Etická výchova dává přednost termínu **prosociálnost**, protože je to vědecký pojem, který má přesnou definici.*

Vědeckost ještě neznamená morálnost. Věda sama o sobě je neutrální. Můžeme ji buďto použít k blahu svých bližních nebo zneužít k blahu pouze svému. Vědecká definice může být vědecky přesná, ale to ještě neznamená, že je dobrá (hlavně eticky dobrá). Po čase, až dosavadní vědecká hypotéza je vyvrácena vědeckými experimenty nebo vědeckým pozorováním, je dosavadní vědecká definice špatná i vědecky! Věda nám může pomáhat v poznání, ale nemusí! Aspoň ne vždy.

Podobně lze argumentovat i pro filozofii. Neboť i filozofie je věda! Sice vysoce abstraktní (což ovšem platí i pro matematiku!), ale pořád jde o vědu. „Čistá“ filozofie (jako kterákoli jiná věda) není ani morální ani nemorální. To, že jaksi neumí vědecky definovat lásku je tedy dobře!

30.12.2008

*

Úvaha 2: Etika výchovy

Předpokládejme aspoň na chvíli, že etickou má být **veškerá** výchova, ba dokonce veškeré působení. Výchova, jak známo a jak také plyne z textu L. Lencze o Etické výchově (jako vyučovacím předmětu), začíná vlastně už v prenatálním životě a končí teprve smrtí. Absence morálního (etického) přístupu v raném dětství a to od batolecího věku, má velmi závažné

následky. Často nelze hrubé nedostatky v tomto stupni vývoje člověka napravit nikdy. Dítě přitom nemusí zrovna prožívat obdobu Tarzanova vývoje, o němž se L. Lencz zmiňuje.

Všechno nasvědčuje tomu, že naše školství (od „jeslí“ po vysoké školy) je ve vážné krizi. Tato krize je způsobena krizí role rodičů. Role rodičů byla po čtyřicet let devastována odporným komunistickým režimem a potom dále ještě hůře devastována ještě odpornějším konzumentstvím. Dnešní naši společnosti **nejsou** požadavky na etiku rodinné výchovy kladeny **žádné!** Ani na etiku posluchačů pedagogických škol a fakult, ani na etiku učitelů a profesorů. Učitelé **všech** stupňů dnes mají mít vysokoškolské vzdělání, pod čímž se rozumí absolvování vysoké školy. Jenže jakou **etickou** úroveň mají učitelé vysokých škol? A jakou vědecké publikace? Rovněž vysokou?? Ani zdaleka ne!!

Kvalitu nelze nahradit kvantitou. Neměli bychom se tedy chlubit **počtem** vysokoškolsky vzdělaných lidí! Čím zde kvantita bude vyšší, tím spíše bude kvalita nižší! Samotná věda není ani morální ani nemorální. Avšak její používání (nebo zneužívání) etické nebo neetické je!!! Nejhorší jsou **inteligentní a vzdělaní** zločinci – ti jsou hůře odhalitelní a napáchají mnohem více zla než hloupí zločinci. Odbornost (profesionalita) tedy není to nejdůležitější. Morální vědec bude svou vědu využívat pro obecné blaho.

Morální pedagog a hlavně rodič v roli pedagoga bude eticky vychovávat, aniž by přitom měl hlubší vědecké znalosti. Pokud bude vychovatel (učitel a rodič) morální, pak si případně chybějící vědecké znalosti bude průběžně doplňovat a to proto, aby **uměl** svým svěřencům odpovědět na jejich zvědavé otázky. Nic se nestane, když rodič nebo učitel na „zapeklitou“ otázku svému svěřenci odpoví: „Teď to nevím; já se na to „podívám“ a pak Ti odpovím. Ani já jsem „nesnědl“ všechnu moudrost světa!“ Samozřejmě se „na to podívá“ ihned nebo do druhého dne. Dnes to není vůbec obtížné. Otevře si internet a tam najde skoro všechno! Rodič nebo učitel však nesmí lhát. Nesmí se tvářit jako vševěd a své sliby plnit musí. Jinak se „shodí“ a jeho další výchovné působení bude přinejmenším obtížné.

Program předmětu Etická výchova se lze „našprtat“ a tak formálně u nějakých zkoušek uspět. Ale to už neplatí pro etiku výchovy jako takovou! A **kde** toto získat?? Předmět „Etická výchova“ **může** být pomocníkem. Ale **může** také vést k obrovskému pokrytectví!

7.1.2009

*

Úvaha 3: Co rozumět pod pojmy „Láska“, „Náboženství“, „Zdroje“ a „Důvody“

Co na tom, že pojem „láska“ je zdiskreditovaný. Jedním z projevů **pravé lásky** je prosociálnost, dalším etika (jako předmět), jiným pak morální zralost, dalším tvořivost a iniciativa, pozitivní hodnocení druhých, přiměřené sebehodnocení, schopnost výborné neverbální i verbální komunikace. Dále pak správná citovost, empatie, asertivita, schopnost vybrat si správné vzory a sám být vzorem. Porovnej s 1Kor 13 (První dopis apoštola Pavla Korintským křesťanům, 13. kapitola), tam je to **lépe**.

Také pojem „náboženství“ je třeba vyjasnit. Historická zkušenost nás učí, že lidé jsou nenapravitelně náboženští. Odstraněním nebo diskreditací jednoho náboženství se vzápětí rodí náboženství jiné. Existují různá náboženství. Poměrně nedávno to bylo náboženství zvané marxismus-leninismus, dnes je to konzumentismus. Pro ten dnešní trend platí: Co by bylo platné člověku, kdyby získal úplně všechno, nač si jenom pomyslí, ale přitom svému lidství uškodil nebo je dokonce úplně ztratil! Když však zjistíme, **kdo** taková slova řekl už před dvěma tisíci lety, pak dostaneme odpověď na otázku, jestli existuje **pravé náboženství**.

Není tedy třeba přesvědčovat nedůvěřivce, že Etická výchova nemá nic s náboženstvím společného. Naopak, bude etické, když budeme tvrdit, že Etická výchova **vyrůstá** z křesťanství. Že dokonce vlastně vyrůstá **z Krista** samotného. Můžeme a máme přitom dodat, že člověk je tvor svobodný. Může si **zvolit**, aby jeho dítě **neabsolvovalo** Etickou výchovu, aby zůstalo přesvědčené, že všechna náboženství jsou špatná, i to křesťanské. Každý člověk (nejen rodič!) může mít takovou etiku nebo morálku, jakou si sám zvolí.

Člověk bude věřit buďto Tomu, který **jediný** jej může pozvednout nebo vytáhnout do výšin člověka důstojných, nebo bude věřit tomu, že to může udělat vlastně on sám. Měl by však uvážit, že ta druhá možnost se ještě nikomu nepodařila. Každý by měl **pečlivě zkoumat**, komu nebo čemu vlastně uvěřil. Jestli „nenaletěl“, jestli se nedal „oblafnout“.

Ten, kdo **nechce** o své lidskosti přemýšlet, komu stačí své dny, měsíce a roky **nějak** překlenout, nějak „proplout“ a jen tak svůj život „obyčejně“ prožít, ten nebude přístupný sebevědečtějšímu dokazování, že existuje něco lepšího.

Pečlivé zkoumání znamená ovšem také použití různých vědeckých metod. Proto vědecká práce členů Etického fóra není zbytečná, marná. Naopak, může a má být **velmi** prospěšná.

9.1.2009

Úvaha 4: Všeobecný směr mezilidských vztahů

Pasivita – aktivita, asertivita

Pasivita – „nejít hlavou proti zdi“, „nepálit si prsty“ v nemorálním prostředí konec konců amorálnosti napomáhá. Avšak pozor: může zde existovat **aktivita**, záměrná volba zla a jeho prosazování. Ve snaze „vyniknout“ může aktivní jedinec amoralitu **zesilovat nebo sám vyvolávat** a to až k brutalitě! Aktivita sama o sobě tedy může mít horší dopad než pasivita. A to jak navenek, tak – třeba až dodatečně – pro vlastní svědomí. Obdobně toto platí pro **tvořivost**. Vynalézavost mučitelů je hrůzná!

Opakem pasivity tedy nemusí být etická aktivita, nýbrž agresivita. Jako vhodné se propaguje **asertivita** – respektování práv jiných i vlastních. Pokud je to v tomto pořadí, tak to vhodné je. Avšak: respektovat svá vlastní práva a také čili **až potom** práva jiných, to už správné není.

Empatie

Nejprve citát: *Empatie je schopnost pochopit a vycítit, co druhá osoba prožívá, cítí a myslí. Je možno ji přiblížit a rozvíjet jen prostřednictvím vnějších projevů. ... (tj.) vysvětlit žákům na příkladu, co je empatická, co je lhostejná a co je bezcitná, surová reakce na určitou situaci.*

Vysvětlování nestačí. Bezcitný nebo lhostejný pedagog (např. rodič!) asi vůbec nebude vysvětlovat na cizích příkladech co je empatie. Pokud to vysvětlovat bude, budou jeho slova v příkrém rozporu s jeho činy. Jeho vysvětlování bude působit záporně. Naopak empatický člověk nebude muset nějak obšírně vysvětlovat empatii na cizích příkladech. Místo rozsáhlého zdůvodňování blahodárnosti empatie ať naši svěřenci tuto blahodárnost sami na sobě **pocítí**. Začít se s tím ovšem musí v batolecím věku. V pubertě a v dospělosti je pozdě! Přesto se zde o to pokusit musíme.

Role vzorů

Takto se „z druhé strany“ dostaneme **k roli vzorů** (při vzájemném působení, zejména při výchově). Kromě nesporné důležitosti vlastního vzoru se v dnešní době jeví role televize a internetu.

Důležitou „obranou“ rodičů proti nepěkným TV programům (či morálně závadným webovým stránkám) je – kromě společného sledování pěkných TV programů – tvorba **jiného** pěkného programu svým dětem: společná vycházka nebo výlet, společný delší pobyt někde mimo domov, předčítání pěkné knihy, promítání rodinných videozáznamů, společná hra – doma nebo v přírodě, zejména vynalézavě upravená nebo zcela vlastní, společný poslech pěkných audiozáznamů, společné modelování – ručně i na počítači, atp.

Při **společném** sledování TV programu nebo nějaké webové stránky pak můžeme dávat úkol vyslovení stručného obsahu, můžeme program rozebrat a zdůraznit jeho pozitivní prvky.

Ostatní výše uvedené možnosti jsou přítom nezastupitelné (nenahraditelné)!

Prosociální chování

Docházíme k prosociálnímu **chování**: pomáhajícímu a altruistickému. To samo o sobě bude působit jako silný vzor. K praktické účasti na naší pomoci jiným pochopitelně budeme brát

i své děti. Když budou naše děti vidět na vlastní oči, jak sami pomáháme, ani je nebudeme muset k tomu příliš vybízet. To platí i pro případ, že půjde o maličkost jako je zhotovení nějaké jednoduché hračky pro jiné, kteří nic takového nemají k dispozici. Nebo dokonce i pro ty, kteří jsou doslova drahými a příliš umělými hračkami (nebo „hračkami“ – mobily, počítači, motorkami, auty, atd.) „zavaleni“. Ti všichni snadněji pochopí, že existuje něco nadmíru vzácného: láska.

Upravený citát: Výchova k prosociálnosti je výchovou k lásce, což je podstatou a vrcholem etiky.

Jedním z druhů lásky je **přátelství**. O přátelství se dnes skoro vůbec nemluví a ještě méně se pěstuje. Pod pojmem „přítel“ nebo „přítelkyně“ se dnes – ke škodě jazyka i vzájemných vztahů – rozumí, aspoň přibližně, totéž co se dříve označovalo „druh – družka“, tj. nesezdané partnerství muže a ženy. Jaksi se termínu „přítel – přítelkyně“ nepoužívá v případě homosexuálního vztahu, tam se užívá termínu „partnerství“.

Při přátelství nejde o sex. Ten je naopak v přátelství vyloučen! Jakmile se do přátelství vloudí sex, už půjde o erotickou lásku! Záměnou nebo smícháním dvou dříve tak rozdílných pojmů k lepší společnosti nedojdeme. Naopak, přibude nejasnosti, zamlženosti.

V oblasti mezilidských vztahů a etické výchovy (v obecném významu) obzvlášť je zapotřebí jasného odlišení dvou zcela různých druhů lásky. V předmětu „Etická výchova“ pak je potřeba výchovu k přátelství hodně **posílit!**

14.1.2009

Doplňk k úvaze 4 (Všeobecný směr mezilidských vztahů). Jsou to citáty:

„Nenásilí je odpověď na antisociální chování, které se nezdá vyskytuje ve velkých sociálních systémech. Podstatu metody nenásilí vysvětlíme pomocí Gándhího výroku:“

"Podle mého názoru nenásilí není pasivita. Nenásilí, jak ho chápu já, je neaktivnější síla na světě...Nenásilí vylučuje zbabělost a slabost... Umím si představit po zuby ozbrojeného člověka, který je zbabělý. Už sama skutečnost, že někdo má zbraň, znamená, že má strach a že je zbabělý.. Nenásilí ve své pozitivní formě se rovná širší lásce. Když jsem vyznavačem nenásilí, musím milovat svého nepřítele. K člověku, který koná nesprávně anebo je můj nepřítel a cizinec, se musím chovat tak, jako by to byl můj zmýlený otec anebo syn."

„Stačí si prolistovat denní tisk anebo se podívat na televizní noviny, abychom viděli, že lidská společnost je velmi nemocná a kořenem jejích chorob je nerespektování etických norem v osobním i veřejném životě. Charakteristika současné civilizace jako civilizace smrti není daleko od pravdy. Právě zde se jeví největší význam etické výchovy. Je to výchovný systém, který zejména prostřednictvím koncepce komplexní prosociálnosti připravuje příchod nové etapy dějin, kterou velké osobnosti naší doby nazvaly civilizací pravdy a lásky.“

16.1.2009

Úvaha 5: Opět otázky

V kap. 11. „Etické výchovy“ L. Lencze je uvedený mravní kodexem prosociálního chování. Do značné míry je shodný se seznamem prosociálních postojů a chování v kap.2. Jaký to má význam?

Citáty: „Podle Herderova filozofického slovníku je etika systematickým zkoumáním morálních obsahů (dobro a zlo, mravní normy, ctnosti, svědomí, kritérium správnosti skutků, zodpovědnost, vina) pomocí filozofických metod (zkušenost, fenomenologická analýza, filozofické zevšeobecnění.“

„Uvedenou definici můžeme doplnit pohledem Spaemanna (1990, str. 15n), který chápe etiku jako učení o vydařeném životě.“

„Proto vedle věd a praktických příruček, které se zabývají činností v dílčích oblastech, je etika potřebná jako praktická věda, která odpovídá na otázky: Jak být „šťastný jako člověk, jak žít plným životem, jak dát svému životu smysl.“

Co je dobré? To co odpovídá „mravn